

TALAB VA TAKLIF NAZARIYASI. BOZOR MUVOZANATI

Urunbayeva Y.P.

*Samarqand iqtisodiyot va servis insitituti dotsenti***O'rinboyeva Ozoda Fazliddin qizi***Samarqand iqtisodiyot va servis insitituti, Iqtisodiyot fakulteti talabasi***MAQOLA
MALUMOTI****ANNOTATSIYA:****MAQOLA TARIXI:***Received:02.12.2025**Revised: 03.12.2025**Accepted:04.12.2025***KALIT SO'ZLAR:**

*Talab, taklif, bozor
muvozanati,
iste'molchilar xulq-
atvori, narx mexanizmi,
bozor omillari, davlat
tartibga solishi,
resurslar taqchilligi,
iqtisodiy barqarorlik.*

Ushbu maqolada talab va taklifning iqtisodiy mohiyati, ular o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik va bozor muvozanatining shakllanish jarayoni O'zbekiston iqtisodchi olimlarining ilmiy qarashlari asosida tahlil etilgan. Talabning miqdoriga ta'sir etuvchi omillar, taklifning shakllanishi, hamda bozor narxining belgilanishi ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Kirish

Bozor iqtisodiyotining barqarorligi talab va taklifning o'zaro mutanosibligiga bog'liq bo'lib, talab iste'molchilarning tovarga yoki xizmatga bo'lgan ehtiyojini ifodalasa, taklif ishlab chiqaruvchining iste'molchi ehtiyojini qondirishga bo'lgan imkoniyatini belgilaydi. Bu ikki omilning o'zaro ta'siri natijasida bozor muvozanati yuzaga keladi hamda bu narxlar darajasi, resurslarning taqsimlanishiva ishlab chiqarish hajmiga o'z ta'sirini o'tkazadi.

So'nggi yillarda globallashuv va texnologik o'zgarishlar yuz berayotgan bir paytda O'zbekiston iqtisodiyotida ham talab va taklifning harakatchanligi sezilarli darajada farqlanmoqda.

Adabiyotlar sharhi

Talab va taklifning o'zgarishiga ta'sir etuvchi omillar bu Iqtisodiyotda tovar va xizmatlar qiymatini belgilovchi asosiy element hisoblanadi.

Jumladan, Sh. Sh. Shodmonov talab va taklifga quyidagi fikrlarni bildiradi: "Ma'lum vaqt oralig'ida, narxlarning mavjud darajasida iste'molchilarning tovar va xizmatlar ma'lum turlarini sotib olishga qodir bo'lgan ehtiyoji talab deyiladi. Ma'lum vaqt oralig'idagi narxlarning muayyan darajasida ishlab chiqaruvchi yoki sotuvchilar tomonidan ma'lum turdagi tovar va xizmatlarining bozorha chiqarilgan miqdori taklif deyiladi".

Sh. Sh. Shodmonov va U. V. G'ofurovlar tomonidan yozilgan "Iqtisodiyot nazariyasi" kitobida: "Ehtiyojning faqat pul bilan taminlangan qismi talabga aylanadi. Demak talab bu-pul bilan ta'minlangan ehtiyojdir. Ehtiyot zarur miqdordagi pul bilan ta'minlanmasa, u "xohish" va "istak" bo'lib qolaveradi.

Bundan tashqari B. Y. Xodiyev ham o'z fikrini keltirib o'tgan: "Talab bu ehtiyojning pul bilan ta'minlangan qismi va pul bilan ta'minlangan ehtiyoj bo'lgandagina talab shakllanadi".

Xodiyev va hamkasblari "talab qonuni/taklif qonuni" orqali narx va miqdor o'rtasidagi bog'liqlikni tariflaydi: "Agar boshqa omillar o'zgarmasa narx oshsa talab kamayadi, narx tushsa talab ortadi va aksincha"

Tahlil natijalari

Adabiyotlarni o'rganish natijasida shuni ta'kidlash mumkinki, talab va taklif o'rtasida o'zaro bog'liqlik bozor muvozanati barqarorligini ta'minlovchi asosiy tamoyil hisoblanadi.

Tahlil davomida aniqlanishicha narx talab va taklifni uyg'unlashtiruvchi asosiy omil hisoblansa-da, bozor tizimida narxlarning o'zgarishi faqat ichki talab yoki ishlab chiqarish hajmi bilangina emas balki tashqi omillar bilan ham bog'liq. Jumladan, iste'molchilarning daromad darajasi, o'rinbosar mahsulotlarning mavjudligi, resurslar tanqisligi, ishlab chiqarish tannarxining o'zgarishi va davlatning tartibga solish siyosati bozor muvozanatiga muayyan darajada o'z tasirini o'tkazadi. O'zbekiston iqtisodiyoti misolida kuzatishlar natijasida shuni anglash mumkinki, ba'zi bozor tarmoqlarida talabning yuqori darajada o'sishi yokida taklifning maksimal darajada tushib ketishligi muqobil narxning tez-tez o'zgarishiga sabab bo'lmoqda. Masalan energetika resurslari, gaz taminoti, shuningdek ba'zi

iste'mol mahsulotlariga taklif cheklanganligi tufayli narxlarning yuqoriligi saqlanib qolmoqda, chunki o'rinbosar resurslar deyarli mavjud emas.

O'zbekiston: 2020-2024-yillarda talab va taklifga oid makroiqtisodiy tendentsiyalar

2020–2024 yillar O'zbekiston iqtisodiyotida talab va taklif elementlari o'rtasida muhim o'zgarishlar, davrlar sinovlari va tiklanishlar davri bo'ldi. Quyida asosiy ko'rsatkichlar — real YaIM (GDP) o'sishi, inflyatsiya, iqtisodiyot strukturasidagi tendentsiyalar — keltirilgan.

Iqtisodiy o'sish va talab (demand) dinamikasi

2021 yilda real YaIM o'sishi 7.4% ga erishdi.

2022 yilda YaIM o'sishi taxminan 5.7% atrofida bo'lgan.

2023 yilda ham iqtisodiyot barqaror o'sishni davom ettirdi — IMF ma'lumotlariga ko'ra, real YaIM o'sishi ~6.0% bo'lgan.

2024 yilda esa YaIM o'sishi ~6.5% ga teng bo'lgani xabar qilingan.

Bu ko'rsatkichlar ichki talabning (iste'mol, investitsiya, xizmatlar, qurilish) tiklanishi va kengayishi bilan bog'liq bo'lib, 2021 yil pandemiyadan keyingi tiklanish davri sifatida ajralib turadi.

Inflyatsiya va narxlar bosimi

2021 yilda yillik iste'mol narxlari (CPI) inflyatsiyasi ~ 10.0% ga teng bo'lgan.

2022 yilda inflyatsiya ~ 12.3% darajasiga ko'tarilgan.

2023 yilda inflyatsiya pasayib, yil oxirida ~ 8–9% oralig'ida bo'lgan deb xabar qilinadi.

2024 yil boshida ham inflyatsiya barqaror bo'lib, bu iste'mol salohiyatini va shu orqali talabni ta'sirlashi ehtimoli mavjud.

Iqtisodiyot strukturasini va taklif tomoni

2024 yilda, xabar qilinishicha, ichki bozor va ishlab chiqarish sektori salohiyati oshgan; iqtisodiyot tarkibida xizmatlar va sanoat ulushi o'sdi.

Bundan tashqari, IMF 2023 yilda kuchli mahalliy talab (xususiylar sarf, investitsiyalar) hamda barqaror taklif tufayli iqtisodiy barqarorlik saqlanib qolganini qayd etgan.

Tahliliy izoh va talab-taklif munosabati

Yuqoridagi ma'lumotlar asosida shuni aytish mumkin:

2021–2024 davrida O'zbekiston iqtisodiyoti pandemiyadan keyingi tiklanish bosqichiga kirib, real YaIM o'sishida sezilarli raqamlar qayd etildi. Bu — talab tomoni (iste'mol, investitsiyalar, qurilish, xizmatlar) tiklanishining natijasi.

2022 yil global va mahalliy sharoitlarda inflyatsiya bosimi kuchaygani — bu esa real daromad va xarajatlar darajasiga ta'sir qilgan; lekin sanoat va ishlab chiqarish sektori taklifni ta'minlashda yetarli darajada faol bo'ldi. Natijada taklif va talab orasida moslashuv yuz berdi.

2023–2024 yillarda inflyatsiyaning pasayishi, eksport va ishlab chiqarishdagi o'sish, iqtisodiyot strukturasi diversifikatsiyasi taklif tomonini kuchaytirib, ichki talabni qo'llab-quvvatladi. Bu hamkorlik — iqtisodiy barqarorlik va o'sish uchun muhim bo'ldi.

Qo'shimcha ravishda aytish mumkinki talab va taklifning o'zgarishiga moyilligi bozor muvozanatining barqaror emasligini anglatadi. Muvozanat faqatgina nazariyda barqaror korinadi ammo real iqtisodiy sharoitda bu iste'molchilar psixologiyasi, tashqi omillar va global bozor dinamikasi tufayli ozgarib turadi va bu muvozanatni saqlab qolish davlat siyosati, raqobat sharoitlari hamda ishlab chiqaruvchilar rejasining o'zaro ozgarmasligiga bog'liq hisoblanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ushbu mavzu bozor iqtisodiyotining yurak qismi bo'lib, olimlar ta'kidlab o'tgan fikrlar talab va taklif muvozanatini har tomonlama anglab yetish uchun yetarli darajada imkon beradi. Shundan kelib chiqqan holda bir qancha tavsiyalar va takliflar keltirib o'tish mumkin. Bulardan asosiylari:

Bozor muvozanatini barqarorlashtirish talab va taklif o'rtasidagi mutanosiblikni kamaytiradi;

Texnologik yangilanishlar joriy etish mahsulot sifatini oshirish va ishlab chiqarish harajatlarini kamaytirishga yordam beradi;

Raqobatni rag'batlantirish narxlarni barqarorlashtirib, iste'molchilarga ko'proq tanlov yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh. Sh Shodmonov "Iqtisodiyot nazariyasi" Darslik T. : "LESSON PRESS" nashriyoti, 2021, 768 bet.

2. Sh. Sh Shodmonov, U. V G'ofurov "Iqtisodiyot nazariyasi" Darslik, O'zbekiston Respublikasi oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. T. : "IQTISOD-MOLIYA", 2010, 648 bet.

3. B. Y Xodiyev, Sh. Sh Shodmonov "Iqtisodiyot nazariyasi" Darslik T. : "Barkamol fayz media", 2017,784 bet.

4.Statistics Agency under the President of the Republic of Uzbekistan (Stat.uz) — “Production of Gross Domestic Product ... for 2024” 2024-yil uchun YaIM (GDP) hajmi va real o‘sish (%) https://stat.uz/img/03_-vvp_press-reliz-2024_ang_p64590.pdf

5.Stat.uz — “Consumer Price Index in the Republic of Uzbekistan” (CPI relizi) Narxlar indeksi va inflyatsiya tendensiyalari

<http://https://stat.uz/images/uploads/reliz-2023/pressreliznarxindeks310120242en.pdf>

6.Stat.uz — boshqa CPI / narxlar relizlari (2023) Narxlar, iste’mol bo‘yicha ma’lumotlar

https://stat.uz/images/uploads/reliz-2023/narx_-2023_-yanvar-iyul-4.pdf

7.Kun.uz — “Uzbekistan’s GDP reached \$115 billion in 2024” 2024-yil YaIM va real o‘sish + nominal qiymat USDda <https://www.kun.uz/en/news/2025/02/10/uzbekistans-gdp-reached-115-billion-in-2024>

8.UzDaily.uz — “Uzbekistan’s GDP for 2024 Revised Upward to US\$121.4 Billion” 2024-yil YaIM qayta hisoblash natijalari <https://www.uzdaily.uz/en/uzbekistans-gdp-for-2024-revised-upward-to-us1214-billion/>

9.Kun.uz — “Inflation in Uzbekistan fell to 8.8% (for 2023)” 2023-yil inflyatsiya darajasi haqida rasmiy axborot <https://www.kun.uz/en/news/2024/01/03/inflation-in-uzbekistan-fell-to-88>

10.Tashkent Times — “Uzbekistan's GDP reaches \$115 billion in 2024” 2024-yil YaIM o‘sishi va keng ijtimoiy-iqtisodiy ma’lumotlar <https://www.tashkenttimes.uz/national/14457-uzbekistan-s-gdp-reaches-115-billion-in-2024>